

Omtale af klokker, klokkeinskriftioner og klokkespil i Erich Pontoppidans Den Danske Atlas

Forord

Jo længere tilbage i historien man bevæger sig, jo færre er de overleverede skriftlige kilder, dette gælder inden for campagnologien som inden for enhver anden videnskab. Af denne grund, får kildemateriale også større og større betydning, jo ældre det er.

Ved et tilfælde faldt jeg over Erich Pontoppidans Den Danske Atlas, og opdagede at der heri er ikke så få oplysninger om kirkeklokker, antal, årstal for støbning, klokkestøbere, osv.

Den Danske Atlas er en såkaldt topografisk fremstilling, altså et forsøg på at fremstille en komplet beskrivelse/oversigt over Danmarks byer, indbyggerne og deres erhverv, natur, historie, geologi, geografi m.m. I forbindelse med omtalen af de mange kirker har man fundet, at oplysninger om kirkernes klokker har været så væsentlige, at de skulle medtages i en sådan fremstilling – velsagtens fordi klokkerne hører med til kirkernes værdier. De nævnes da næsten også altid i sammenhæng med kalk, disk og f.eks. lysestager. Danske Atlas er som historisk kilde betraget upålidelig og mangelfuld. Alligevel findes der så mange oplysninger om kirkeklokker, heriblandt om klokker, der senere er gået til, at jeg har fundet, at der burde fremstilles en oversigt over alle disse informationer, og at dette skulle være emnet for min opgave i campagnologi. Hertil kommer at værket er det første af sin art, der mere systematisk omtaler klokker, klokkeinskriftioner, klokkestøbere, årstal for støbning m.m., om end informationerne, som omtalt, er meget ”ujævne”. Det har været hensigten at oversigten skal kunne benyttes til opslag i forbindelse med fremtidig campagnologisk forskning, og af denne grund afleveres opgaven både på print og på CD-rom. På CD-rom`en er der mulighed for at søge på forskellige emner, f.eks. klokkestøbere eller lokaliteter.

At gennemgå samtlige 7 bind minutiøst med henblik på alle informationer vedr. klokker, har naturligvis været et meget stort arbejde. Da materialet ER meget omfattende, må jeg tage et lille forbehold for, at jeg måske ikke har fået alle informationer med.

I forbindelse med denne opgave vil jeg gerne rette en stor tak for hjælp og inspiration til organist og klokkenist Erik Kure, organist og klokkenist Per Rasmus Møller samt til bibliotekar Harry Graversen, Rødovre Bibliotek, for stor tålmodighed og velvilje mht. kopiering.

København Ø, 20. august 2001

Søren Glerup Hansen

Om Erich Pontoppidan

Erich Ludvigsen Pontoppidan blev født i Århus i 1698 og døde et halvt århundrede senere 1764 i København. P. var virksom inden for mange områder, og blandt hans mange titler kan nævnes: Præst og teolog, forfatter, historiker, topograf, prokansler og biskop. Det er dog først og fremmest som udgiver af religiøse og topografiske skrifter, at han har haft betydning for eftertiden.

Erich Pontoppidans levnedsløb skal ikke i detaljer refereres her, blot skal visse af "hovedstationerne" i hans liv kort omtales. P. mister tidligt begge sine forældre og bliver sat i huset hos en fjern slægtning. Her bliver han mishandlet af huslæreren og må fjernes fra hjemmet. Herefter bliver han først sat i Århus latinskole og kommer senere til Fredericia, hvor han bliver student i 1716, læser derefter teologi og tager attestats i 1718. Efter nogle år, bl.a. som huslærer i Kristiania, bliver han i 1723 præst i Nordborg på Als. Her forsøger han bl.a. at gennemføre en streng kirketugt, hvilket afstedkommer en del problemer. Det er i disse år at P. begynder at samle stof til sine senere topografiske og historiske arbejder. Gennem kolleger forsøger han at indsamle alle slags historiske oplysninger, og frugterne af hans mange husbesøg resulterer bl.a. i værket "Onde Ordsprog, som fordærver" (1739).

Pontoppidan står som en af pietismens betydeligste personer, og efter Chr. VI's tronbestigelse i 1730 indledes en periode med den såkaldte "statspietisme". Fremtrædende pietister placeres på de vigtigste poster, ikke blot indenfor kirken, men også i Centraladministrationen. Pietismen er en reaktion på ortodoksien ("rettroenhed"), hvor det ikke er det ydre eller den rette tro, men den troendes personlige og levende tro, der er afgørende.

I 1734 bliver P. efter en prøveprædiken udnævnt til slotspræst og sognepræst i Hillerød, i 1735 til hofpræst og i 1738 følger så udnævnelsen til professor i teologi. I 1736 er konfirmationen blevet påbudt ved lov i anledning af 200-årsdagen for reformationens indførelse. I denne forbindelse bliver det P. overdraget at udarbejde en katekismeforklaring og en ny salmebog. P's katekismus ("Sandhed til Gudfrygtighed", 1737) indeholder 759 spørgsmål og svar og bliver fra begyndelsen umådelig populær; allerede før år 1800 var den udkommet i over 40 oplag. I 1740 træffer man P. som medlem af kommissionen til en revideret bibeloversættelse. Det er samme år som "Den nye psalme-bog", også kaldet Pontoppidans salmebog, udkommer. Salmebogen bliver ikke påbudt ved lov, og dens udbredelse og popularitet bliver i modsætning til hans katekismus aldrig særlig stor.

I de efterfølgende år udsender P. det ene store historiske værk efter det andet. I 1739-41 udkommer "Marmora Danica", som gengiver indskrifter fra gravsten, ligsten og andre kirkelige monumenter. Af andre værker kan nævnes den store kirkehistorie "Annales ecclesiae Danicae diplomatici" som udkom 1741-52. Et værk som eftertiden har kaldt stort og uoverskueligt, men som udmærker sig ved at bringe væsentlige kilder til dansk kirkehistorie.

Selvom P. er en af pietismens mest fremtrædende figurer, finder man også hos ham en forbindelse mellem pietismen og den gryende oplysningstid og rationalismen. Dette har til en vis grad at gøre med hans historiske forfatterskab, hvor netop indsamlingen og formidlingen af oplysning(er) var noget helt centralt for ham. Han var utrættelig i sin iver efter at samle oplysninger og give dem videre til sin samtid. Troens sandhed var for ham så indlysende, at det også var muligt at erkende den med fornuften.

Chr. VI's død i 1746 afstedkommer en ændring af de kirkepolitiske forhold. P. tager derfor imod et tilbud om at blive biskop i Bergen. Dette embede beklæder han fra 1748 – 1754 og tager straks fat på et omfattende arbejde med at oprette skoler og et seminarium. At P. tog sit arbejde særdeles al-

vorligt, kan bl.a. også ses af, at han i 1751 havde præsteret at gæste alle stiftets sogne med undtagelse af de to fjernest liggende. P. forlader Bergen i 1754 som følge af en sag der ender med en provsteret. P.'s navn bliver nævnt i forbindelse med denne sag, men det lykkes ham at få det slettet i provsterettens protokollat. Sagen påvirker imidlertid P. så meget at han vælger at forlade Bergen. I København bliver han udnævnt til Universitetets prokansler i 1755. Her skulle han bl.a. stå for universitetets økonomi og holde opsyn med, at professorerne holdt deres forelæsninger m.m. P. går også til denne opgave med stor nidkærhed, hvilket skaffer ham mange fjender. I 1761 må han forlade Universitetet.

Det er på dette tidspunkt i P.'s liv, at Den Danske Atlas kommer ind i billedet. DDA er en såkaldt topografisk beskrivelse. Værket skulle efter planen omfatte en samlet beskrivelse af hele landet, dets geografi, geologi, befolkning, bebyggelse, handelsliv, økonomi osv. Værket er det første af sin art af et sådant omfang. Opgaven var uhyre ambitiøs og omfattende, men det lykkedes P. at rejse penge til projektet, der bl.a. også omfattede en række meget kostbare kobberstik. Selve værket gennemgås senere i opgaven. Imidlertid er det kun bind I og II (fra hhv. 1763 og 1764) som P. selv når at udsende; han dør i december 1764.

Dog er bind III næsten færdigt fra P.'s hånd, og der er investeret mange penge i projektet.

Som det senere vil fremgå, udsendes i de følgende år yderligere 5 store bind af værket, der således i alt omfatter 7 bind. Sidste bind udkommer i 1781.

Den Danske Atlas som kilde iflg. Nyrop og Uldall

”Det går ikke an med Pontoppidan.....” (C. Nyrop 1882 p. 166)

Det er omtalen af klokker, klokkeinskriftioner m.m. i DDA, der er genstand for vores interesse. Hvor stor værdi som kilde har Pontoppidan i denne sammenhæng?

Her kunne det være interessant at konsultere to meget væsentlige danske fremstillinger om kirkeklokker, C. Nyrops: ”Danmarks kirkeklokker – en industrihistorisk oversigt” og F. Uldalls ”Danmarks middelalderlige kirkeklokker”.

Begge forfattere har helt tydeligt kendskab til Pontoppidans Danske Atlas, men ofrer det ikke mange ord, enten fordi de ikke kender det særlig godt (værket har i mange år været yderst vanskeligt tilgængeligt), eller måske snarere fordi de ikke mener, at man kan stole på informationerne.

Nyrop omtaler Den Danske Atlas som en vigtig kilde (p. 170-171), men kalder alligevel informationerne for ”kummerlige” og P.'s kilder for ”mådelige”. Nyrop fortsætter videre (p. 171): ”Man må derfor have lov til at stille sig kritisk overfor de i Danske Atlas meddelte indskrifter”.

Uldall nævner i sit forord, at det i sin tid var Nyrops væsentlige afhandling, der var den nærmeste anledning til hans interesse for emnet, men anfører, at han nærmest har måttet begynde forfra, da de personer, der har afgivet informationer til tidligere forfattere, ”ikke har været i besiddelse af de nødvendige kvalifikationer”. Dog henviser begge forfattere, særligt Uldall, flere gange til DDA og omtaler ved flere lejligheder en fejlagtig meddelt inskription eller forkerte årstal hos P. Han omtaler også, at mange af de klokker, der er omtalt hos P., for længst er gået i smelteovnen.

Der er ingen tvivl om, at P. selv har gjort et stort stykke arbejde med at indsamle informationer. Alligevel har det med den enorme mængde oplysninger fra hele landet ikke været muligt på nogen måde at kontrollere dem alle - langt fra. I de fleste tilfælde har han udelukkende været henvist til at stole på de informationer han fik.

Her er et eksempel på hvordan en ”typisk” side fra Erich Pontoppidans Den Danske Atlas kan tage sig ud. Bemærk omtalen af kirkens klokke under (f) - er markeret med en pil.

Pontoppidan og Hans de Hofmans kilder

Eftertidens historikere har kaldt P.’s arbejder for sjuskede, rodede, ukritiske og dilettantiske. P. var mere samler end forsker. Han evnede ikke i større grad at bearbejde indsamlet stof kritisk, men forskerne er enige om, at han har reddet adskilligt fra udslettelse (f.eks. indenfor folkemindeforskningen og oplysninger om folketroen i Danmark i 1700-tallet) og på denne måde bevaret værdifuldt materiale til en senere tids mere kritiske forskning.

Hvad siger Pontoppidan selv om sine kilder?

Efter at have nævnt en lang række tidligere og samtidige historiske værker (fortalen bd. 1, I – XV) nævner P., at han også har støttet sig til ”förrige Tidens Udtog af mange Cancellie-Protocoller og Archiv-Dokumenter, dels Landmaalings-Contorers Registranter, deels en vidtløftig Brev-Vexling, hvilken til den Ende, i alle Provinser, maatte søges med adskillige saadanne Mænd, som største Deels, vare mig af person ubekjendte, men dog ved Rygte saa vidt bekjendte, at jeg af deres grundige Indsigt og troværdige Beretning om det Amt eller den By, de boer udi, kunde opklare og bestemme mit Begreb” P. nævner videre de kongelige amtmænd, private korrespondenter og senere de sted-lige sognepræster som kilder. Det er dog ikke alle steder, man har været lige flittige med at indsende oplysninger, hvilket ”høyligen beklages”. ”Ikke heller ere de som virkelig haves, lige grundige, ud-førlige og alt saa tienlige til Øye-merket”. En meget vigtig kilde for P. var også svogeren Hans de

Hofmans ”Samlede Fundatser”. Hans de Hofman (1713-1793) er i denne sammenhæng en yderst vigtig person, for det bliver ham, der fuldfører de øvrige bind af DDA., hvilket i høj grad bliver til gavn for værket. HdH. var meget omhyggelig med sit arbejde, bl.a. også mht. at oplyse om sine kilder.

At ovenstående kritik ikke er helt skudt forbi, kan bl.a. ses af, at HdH fandt det nødvendigt at udgive bd. VI udelukkende som et supplementsbind til de tidligere udsendte bd. II og III. Der var for mange informationer, der ikke var medtaget i de første bind.

Hvordan greb Hans de Hofman sagen an?

I fortalen til bd. IV får vi et godt indtryk af dette. I mange henseender er HdH’s skriftlige kilder de samme, som også P. har benyttet, men han er dog meget mere omhyggelig med at angive dem. Som nævnt er der heller ingen tvivl om, at han også på dette område, er gået mere grundigt til værks. Som P. baserer HdH en del af sin information på eksisterende manuskripter. F.eks. nævner han, at Grev Otto Thott har haft den venlighed ”fra sin rare Samling” at låne ham adskillige manuskripter.

Af øvrige personer der har bidraget med efterretninger, nævner HdH bl.a. stiftsbefalingsmændene, sognepræsterne i Jylland og flere biskopper (bl. a. Broder Brorson der er søn af den berømte salmedigter). Han nævner også, at han har ført en vidtløftig korrespondance med provsterne i herrederne, ”som alle med særdeles Flid har assisteret”.

Et værk, der er blevet til under ovenfor skitserede omstændigheder, kan ikke kaldes en pålidelig kilde, men at hævde at værket er uanvendeligt som kilde, er der dog ingen mening i. Der gives mange eksempler på helt korrekte oplysninger, f.eks. en helt korrekt angivelse af støbear for en klokke.

Det har med stor sandsynlighed været den stedlige sognepræst eller måske skolelæreren/deggen, der måtte begive sig i tårnet for at læse hvad der stod på klokkerne. Der har næppe været ret mange andre i de mindre sogne, der har været i stand til at tyde inskriptionerne på klokken. Nyrop omtaler i sin bog (p.173) de mange problemer, der kan opstå i denne forbindelse: **1)** en dårlig belysning kan afstedkomme fejllæsninger, **2)** klokken kan være ophængt på en sådan måde, at man ikke kan læse inskriptionen, **3)** det kan være yderst vanskeligt at tyde inskriptionerne, selv om de i princippet er til at se (en ukyndig person kan måske ikke forstå en inskription - et sted nævnes, at der på klokken står nogle bogstaver som "ligner russisk"! DDA bd. V p. 313 Kollerup), og **4)** selve inskriptionerne kan være fejlagtige. Der har været mange muligheder for fejllæsninger!

Der er mange forhold vedr. en klokke, man som campagnolog kan ønske oplysning om. Bl.a. kan nævnes: Form, ophæng, vægt, antal klokker, tekst (f.eks. vers), skrifttype (minuskler, majuskler), oplysning om giver, støber og støbeår, støbermærker, dekoration, våben, segl, møntaftryk og eventuelle billeder el. figurer.

Desværre vil det være meget få af ovennævnte oplysninger, man under samme lokalitet vil kunne finde på én gang i DDA. Ét sted gives der oplysninger om antal klokker og støbeår, et andet sted om klokkes/klokkernes giver, andre steder meddeles inskriptioner minutiøst, i sjældnere tilfælde gives der oplysninger om klokkestøber, osv.

Sct. Bendts Kirke i Ringsted – Andreas Reversen og Pontoppidan

Der kan, som nævnt, være mange årsager til, at informationer om en bestemt lokalitet er mangelfulde. Til belysning af dette vil jeg som et konkret eksempel sammenholde Pontoppidan med en samtidig kilde, sognepræst Andreas Reyersens bog "Beskrivelse over Sct. Bendts Kirke i Ringsted" 1779.

Hos P. kan man læse følgende om Sct. Bendts Kirkes klokker:

"Oven paa den Deel af Kirken hvorunder det nye Chor er, staaer imellem de tvende udbygninger Klokke-Taarnet, bygt, saavel som hele Kirken, af Grund-Muur i en Qvadrat, hvori er et Slag-Uhrverk og fire Klokker, foruden den saa kaldede Storm-Klokke, som henger i et Lyd-Hul paa den Nordre Udbygning"

Reyersen er noget mere meddelsom hvad kirkens klokker angår:

*Udi Taarnet hænger 4 Klokker, hvilke, omendskiønt de ere ikke større, end at jo en fører og stærk Mandsperson kan ringe dem, dog alligevel have en stærk og giennemtrængende Lyd. Paa den største Klokke staaer oppe omkring ved Krandsen med Munke – og næsten ulæselige Bogstaver denne Inscription: **Help H...Jhesus....Maria Anna & Sancta Susanna. Ora pro nobis.** Paa den anden Klokke staaer ligeledes i næsten ulæselige Munke-Bogstaver omkring ved Krandsen denne Inscription: **Anno Domini MCCCCXIII hoc opus completum & IPO** (fortsatte impositum) **Die Olavi Regis.** Neden under denne Inscription staaer: **Toer Klokestepere.** Paa den tredje staaer med nu brugelige Characterer: **Me fecit Claus Vamdum Anno 1651.** Paa den fjerde og mindste Klokke findes ingen Inscription.*

Andreas Reyersen bliver først udnævnt til sognepræst i Ringsted i 1769, så han kan ikke have været P's kilde, men det er tydeligt, at denne kilde ikke er nær så godt underrettet som Reyersen, om end vi hos P. får informationen om stormklokken med. Man kan altså ikke uden videre gå ud fra, at fordi der savnes informationer om en kirkes klokker, er forklaringen den, at der intet har været at

meddele! Omtalen af kirkeklokker i DDA havde sikkert set helt anderledes ud, om det havde været den omhyggelige sognepræst i Ringsted, der havde leveret oplysningerne.

Det skal for god ordens skyld lige nævnes, at de 4 klokker i Sct. Bendts Kirke styrter ned og går til grunde under kirkens (og byens) store brand i 1806 og derfor ikke er omtalt hos Uldall.

Om Den Danske Atlas

Danske Atlas er et stort værk på i alt 7 bind, hvoraf to (bd. V og VII) er udkommet i to dele. En oversigt over de forskellige bind, ser således ud:

Bind I 1763 Pontoppidan

Den første bog: Angaaende Dannemarks Indbyggere i de ældste, mellemste og nyeste Tider.

Den anden bog: Om Dannemarks Luft, Jordart, Mineralier, Vande, Vexter, Frugter, Dyr, Fugle, Fiske, Insecter, og hvad som henhører til dets Natur-Historie.

Bind II 1764 Pontoppidan

Om Dannemarks afdeeling i adskillige Provinzer, om det Siælandske Stifts indhold, om Kiøbenhavns Amt og den Kongelige Residens-Stad, om Kiøbenhavn og Christianshavn, om det øvrige i Kiøbenhavns Amt, om Hirsholms Amt, om Cronborg Amt, om Fridrichsborgs og Jægerspriis Amter, om Roskild Amt, om Holbeks og Dragsholms Amter, om Kallundborgs og Sæbyegaards Amter, saavel som Samsøe.

Bind III 1767 Andreas Hartvig Godiche

Søndre Deel af Siælland med Møen og Bornholm samt Fyen, Lolland, Falster og Langeland.

Bind IV 1768 Hans de Hofman

Om Aarhus og Viborg Stifter

Bind V 1769 Hans de Hofman (i to bind)

Om Aalborg og Ribe Stifter

Bind VI 1774 Hans de Hofman

Supplement til Den Danske Atlas, dens anden og tredje tome, for Siellands, Laalands og Fyens Stifter.

Bind VII 1781 Udarbejdet af Jakob Langebek og Sandvig, med fortale af Hans de Hofman (i to bind)

Om Slevigs Hertugdømme og Sønderjyllands Beskrivelse

Som Hans de Hofman anfører i sit meget grundige forord i bd. IV, er informationerne i værket ordnet efter bestemte principper. I hvert herred angives først sognets navn, ”med derudi værende Byer, Torper og eneste Steder, hvad merkværdigt i Kirken og Sognet befindes, Herregaardenes navn, bygning, Eierne, Hovedgaards Taxt efter Matrikelen” mm. Dernæst angives ”Øer, Kloster og deslige, og overalt, oeconomicke Beskrivelser over Amter og Herreder”. Ved Købstæderne angives ”Navn, Lægde, Historisk Beskrivning, Vaaben, Gaarde, Huse, Familier, Nærings-Midler, Handel, Agerdyrkning, Fabriker, Handverker, Havn, Skibe, Fiskerie, Kirker, Skoler” mm.

Samtlige bind er meget righoldigt udstyret med topografiske kort over den pågældende egn og by samt andre oversigtskort, alt udført i kobberstik.

Bemærkninger til oversigten:

Som nævnt var det kun de to første bind, P. selv nåede at udgive. På titelbladet til bind III (1768) anføres P. stadig som udgiveren, mens kgl. universitetsbogtrykker Andreas Hartvig Godiche har forfattet fortalen. I forordet til læserne nævnes det, at P. næsten var færdig med hele manuskriptet til bind III, da det behagede Gud at hjemkalde ham. Senere i forordet kan vi følge bogtrykkerens vanskeligheder med at få bind III gjort komplet. Årsagen til, at bindet først udkom i 1767, kan være de nævnte problemer med at få indsamlet de manglende informationer, men måske har man også måttet afvente en accept fra landets nye regent, Chr.7, der var kommet på tronen i 1766. At der mellem bd. V og VI også har fundet et magtskifte sted, kan læses af fortalen til bd. VI, som er dediceret til "Deres kongelig høyhed.....herr Friderich, Arveprints". Det er tiden efter Struensees fald, og det er nu arveprins Frederik der reelt regerer.

Der går meget lang tid mellem bd. VI i 1774 og det sidste bd. VII i 1781. Af fortalen fremgår det, at det er "afgangne Etatsraad og Geheime-Archivarius Jacob Langebek" og "den meget flittige hr. Sandvig", der er "Secretair ved det heraldiske Selskab", der har stået for det store arbejde med at indsamle informationer til bd. VII. Hofman, der bl.a. var amtmand på Koldinghus, nævner at han desværre ikke har haft tid, da "det allernaadigst anfortroede Embede ikke gav mig tid til overs, for at patage mig dette Arbejde".

Som det fremgår af oversigten, er bd. VI udelukkende et supplementsbind til de tidligere udgivne bd. II og III. Der er tydelig forskel på de to første bind, og bindene IV – VII som Hofman mere eller mindre har stået for. Man er ikke helt utilbøjelig til at give kritikken af P.'s arbejde ret; HdH er langt mere grundig og metodisk end P. Et andet eksempel på HdH's kritiske sans, er, at han kasserede de allerede stukne kobberplader til bind IV, og lod stikke helt nye. De første var simpelthen for dårlige.

At udsende et så omfangsrigt værk har været ikke så lidt af en bedrift for tiden. Ikke mindst de mange illustrationer i form af kobberstukne kort (bykort både i prospekt og i plan) og oversigter, har været yderst ressourcekrævende.

Om registret

Da det foreliggende materiale er temmelig omfangsrigt, har det været nødvendigt at opsætte et skema, som hurtigt bør kunne give et overblik over, hvilken type information der er meddelt; om det nu er en klokkeinskriftion, oplysning om vægt, oplysning om giver eller klokkestøber, angivelse af pris eller en historie/legende om en klokke. Efter registret er der bragt en oversigt over de få steder, hvor der omtales klokkespil, samt en oversigt over de klokkestøbere, der omtales i DDA sammenholdt med Uldall og Nyrop.

Alle informationer fra DDA der på nogen måde omtaler klokker, inskriftioner, klokkeophæng osv. er medtaget.

Registret er udarbejdet netop som et register til opslag. Der er derfor ikke givet nogen egentlige anvisninger til brug af det. Ej heller er informationerne fra DDA blevet sammenholdt med f.eks. Uldalls oplysninger, hvilket i høj grad må tilrådes!

Lokalitet og stavemåde

Registret er ordnet alfabetisk efter lokalitet. Flere lokaliteter/kirker/sogne har ændret navn siden slutningen af 1700-tallet, og det er desværre ikke alle det har været muligt at opspore. Ved de lokaliteter hvor dette er tilfældet (særlig i Slesvig), er den originale stavemåde bibeholdt. Alle øvrige lokaliteters stavemåde er bragt i overensstemmelse med praksis i dag. Derimod er den originale retskrivning bibeholdt hvad angår øvrige citater fra DDA (direkte citater, stavemåde af navne mm.), ligesom den oprindelige stifts- og amtsinddeling er bibeholdt. (Se kortene s. 10 og 11 over hhv. stifts- og amts-inddeling). Det forekommer derfor at navne og lokaliteter staves forskelligt, alt efter praksis i DDA.

Støbeår

Hvor det oplyses i DDA, er der også anført støbeår. Ved enkelte kirker oplyses det kun, at der eksisterer et bestemt antal klokker. Her er der under støbeår anført f.eks. 1) 2), for at angive at der eksisterer to klokker. Årstal er i regelen meddelt som arabertal i DDA, hvilket må skyldes at det har været nemmere at sætte. I praksis er langt de fleste tal på klokker anført som romertal.

Vægt

Der er anvendt flg. forkortelser for vægt:

Skippund = skp., Lispund = lpd., Pund= pd.

Giver

Et (?) efter givernavn, angiver at den nævnte person formodentlig er giveren, men at der ikke er meddelt noget entydigt herom.

Henvisning til DDA

Det er også anført i hvilket bind af DDA samt hvilke sidetal, man kan finde den pågældende oplysning. Det vil lette arbejdet hvis man ønsker at gå direkte til kilden.

Supplerende/andre oplysninger

Her anføres f.eks. uddybende oplysninger om giveren, inskriptionerne, eller det er blot angivet hvad DDA meddeler om antal klokker ved den pågældende kirke.

Klokker.

Der er henvisning til den pågældende klokkes nr. i Hans Nyholms fortegnelse: "Kirkeklokker i Danmark", men kun i de i tilfælde hvor det med stor sandsynlighed kan formodes, at det er den samme klokke der er omtalt i DDA.

Noter

Af hensyn til oversigtens læsevenlighed, er længere beretninger i forbindelse med omtale af klokker, f.eks. en legende om en klokke eller en længere inskription, anført i noterne, der bringes efter oversigten.

Søgemulighed

Hele materialet afleveres, som nævnt, skriftligt samt på en CD-rom. På CD-rom'en er der indlagt søge muligheder, så det f.eks. er muligt at søge på en bestemt klokkestøber eller lokalitet, hvilket givet vil øge mulighederne for at benytte materialet i forskellige sammenhænge.

Stiftsinddelingen i 1700-tallet

Den kirkelige inddeling af Danmark i 8 stifter fandt sted omkring 1060. De enkelte stifter var inddelt i len og herreder, og siden reformationen i 1536, havde de nye provstier grænser fælles med herredet. Sognet var stiftets mindste enhed. Bemærk at Børglum stift, siden reformationen har heddet Aalborg stift. Kortet på den flg. side angiver opdelingen i len og herreder.

APPENDIX A

OPLYSNINGER OM KLOKKESPIL I DDA

Pontoppidan

bind og sidetal: Lokaltet/kirke Tekst:

Bd. II/ p. 122	Vor Frue Kirke Kiöbenhavn	”Derover er, i samme Taarn, det Klokke-spil, som af begyndelsen hængde i St. Nikolai Kirke-Taarn, men af visse aarsager, Anno 1747, blev forflyttet herhid. Det spilles ikke uden ved Liig-begængelse, naar nogen det begiærer og derfor betaler Kirken det, som er fastsat”
Bd. II/p. 140	Helligåndskirken Kiöbenhavn	”Blant Sogne-Kirkerne, er den mindste, saa og udvortes den mindst anseelige, særdeles siden Ildebranden, da det zirlige Spiir ødelagdes tillige med Sangværket, som hver halve Time spillede af sig selv et Vers af en Salme”
Bd. II/p. 306	Frederiksborg Slot	”...til Slots-Kirken, hvilken uden distingveres med sit ziirlige Taarn, som er det høyeste og der i et velklingende Klokke-Spil”
Bd. VI/p. 81-82		”Sang-Klokkerne hænge i de tvende Lyde-Huller i Muren ud til Slots-Gaarden”

APPENDIX B

OPLYSNINGER OM KLOKKESTØBERERHVERVET I DDA

To steder i DDA er klokkestøberiet omtalt i forbindelse med andre erhverv.

1)

I en oversigt om indbyggernes beskæftigelse (”Kiöbenhavns Indbyggere i den arbeydende Classe”)i Kjøbenhavn af 3. oktober 1764, omtales det er der er 2 klokkestøbere i byen. (bd. II/p. 77-78).

2)

I en tilsvarende oversigt fra Viborg (1768), nævnes det, at der er 1 klokkestøber i byen. (bd. IV/p. 639-640).

KLOKKESTØBERE OMTALT I DDA

Af nedennævnte skema fremgår det, hvilke klokkestøbere der er omtalt i DDA sammenholdt med Nyrop, Uldall og Nyholm.

Udover de nævnte, er der et sted hvor det omtales, at klokken er støbt af ”brødrene i Børglum-kloster” og et andet sted ”Støbt på Frederiksværk”.

NOTER

Note 1

”...deri hænge tvende store og vellydende Klokker, givne af bemeldte Axel Juul, den største støbt 1548, den mindre 1515”.

Note 2

”Paa Klokken staaer: Deus pater misit tres a Trava Lubeca aqua. Traditionen siger, at denne Klokke med tvende andre som paa een Tid fra Lybek, hvoraf den ene hænger i Grønbek Taarn, den anden skal ligge i Gub-Søe”.

Note 3

”Paa Klokken, som hænger i en Klokke-Stabel, staaer det Aarstal M.CD.LXXXIII”.

Note 4

”den er uden Taarn, og ikke noget Kiendetegn til, at der har været Taarn, men i Stedet derfor staaer paa Kirkegaarden, som ligger separeret nordost fra Kirken, et høit Klokkehuus med 2de Klokker”.

Note 5

Om kirken: ”Den 16 Aug. 1629 brændte den af, ved Klokkeren Hans Sönniksens uforsigtighed, som skiød Duer paa Taget, men blev strax derpaa opbyggt af nye”.

Note 6

Om klokken: ”Denne har en god Klang og er uden Tvivl den ældste i Dannemark, da den er støbt kort efter den sorte Død”.

Note 7

”Kirken har et Taarn norden for Alteret med en Klokke, som er given af Grev Friderich von Ahlefeldt og første Frue Marie Elisabeth von Ahlefeldt”

Note 8

”... og deri to Klokker, den ene støbt i Lybek af Reinholt Bennik 1607 og bekostet af Jacob Moritzen Borger i Lybek og hans brødre Anders, Hans og Matthias, til Æreminde for deres Fader Moritz Atersen, som her i Kirken er begravet”.

Note 9

”Over Choret var før et lidet Taarn med to Klokker i, som Kirken ei kunde bære, og derfor 1736 nedtaget”.

Note 10

”Paa Klokken i Taarnet læses: Venerabilis Abbas Severinus 1512. Denne var abbed i Øm Kloster, hvortil denne Kirke hørde”.

Note 11

”Paa Klokken staaer dette Vers: Anna Sidonia af Puthusch Fri-Herreinde, Til Lundsgaard Æyerste, om hende bær jeg Minde, Saa tidt min Knebel mig indvortes staaer og banker, jeg da med Lyden min Guds folk til Kirken sanker. 1702”.

Note 12

”Har et høit Taarn med to Klokker, den ene støbt 1557, men begges Inscriptioner ulæselige. Den har haft flere Klokker, men siden Byen er lang, og Kirken ligger næsten i den sydre Ende deraf, er én hængt i Raadstue-Spiret, og en anden længere op i Byen, hvormed der ringes til Kirke, og ellers naar behøves”.

Note 13

”Af Indskriften paa den store Klokke sees at den 1598 er støbt i Husum af Melchior Lucas, da Jörgen Kremer og Jörgen Maes vare Borgemestere, Otto Buisen, Hans Holmer, Peter Boek, Peter Mandixen, og Hans Blanck Raadmænd, Hans Gosch og Jörgen Boel KirkeEedsorne, Johannes Bostelius Sognepræst og Laurens Lude Diaconus. Den mindre er støbt 1736 i Husum af Armowitz, da Detlev Julius Thamm var Borgemester....”.

På side 740 under ”Folkemængde” er under rubrikken ”Gestlige” angivet 2 præster, 3 Skole-Colleger og 1 Klokke og Skolemester.

Note 14

”Taarnet er anseeligt, med en stor Klokke hvorpaa staaer med Munkebogstaver. Johannis Kanuti canonicus Arvsiensis anno Domini MCDXXVII. Petrus Johannis. Det sidste skal vel være Klokkestøberens Navn”.

Note 14A

”Paa en Steen, som tilforn har siddet i Taarn-Muren, men nu ligger paa Jorden under en af Klokkehusets Stolper, findes med Rune-Bogstaver dette Navn Thrvidt”.

Note 15

”Paa den gamle 1746 omstøbte Klokke skal have staaet: Venite, audite, vigilate, orare &c. Den gik itu da der ringedes over Mag. Joh. Claudius, som har givet Orgelværket, og var den sidste af den her i Kaldet gamle, fra Reformations Tiden nedstammende clauviske Præste-Familie; ret ligesom den ey længere vilde høres, da denne Familie skulde tie”.

Note 16

”Udi næstliggende Flyng Kirke er og en Klokke med næsten samme Opskrift og det Tillæg: O Rex Gloriæ cum pace, Gelp Got Sancte Claus. 1445”.

Note 16A

”Paa Klokken i Kirke-Taarnet staaer en Inscription med sære Characterer, som viser, at Klokken er indviet til de hellige tre Konger, Caspar, Melchior, og Baltazar, Jesus og Mariæ”.

Note 17

”Døbe-Stenen er flyttet til Tiele Kirkes Font, og Klokken til Nørbecks Kirke-Taarn”.

Note 18

”Kirken har intet Taarn, hvorfor dens tvende Klokker og Seirverket ere i den vestre Gavl”.

Note 19

”I Tarnet ere fire Klokker: tre til at ringe med, men en af en besyndelig flad Skabning hænger kiendelig bar allerhøyst oppe i Coupolen, fastgjort midt i Taarnet, saaledes, at den ikke engang kan bruges til at ringe med, men er kun brugelig til at repetere Fuldslag hver Time. Denne Klokke har mange Zirater; thi den er ikke alene prydet med det Danske Vaaben, hvoromkring læses CHRISTIAN IV Titul, men desuden med 30 Medailler neden ved Randen, alle sigtende til CHRIST. IV. deriblandt en Medalje over kong CHRIST. IV. Hyldelse i Fyrstendømmerne, 1590. Hans Regierings Tiltrædelse 1598; En Formælings-Medalje; Calmers og Elsborgs Erobring, ja endogsaa Præg af 4 Skill., 8 Skill., 1 Mark og 2 Markstykker. Oven omkring staaer Klokkestøberens Navn Hartvich Qvellich Meyer, med nogle Tydske Vers og Aarstal 1618. Af de Klokker som hænge i Muren af Taarnet, og ringes med, staaer blant andet Meister Claus van Dam 1647. paa den største, paa den mellemste Borchardt Gelgeiser, 1613. Ved den mindste er intet at merke”.

Note 20

”Kirken gjorde man da til et Raad-Huus, og Taarnet med Klokker og Seyerværk lod man bestandig holde ved lige i Steden for et Kirke-Taarn, efterdi Sogne Kirken havde intet Taarn”.

”Taarnet med Klokker og Seyerverk blev alene conserveret, saasom der intet Taarn er paa Sogne-Kirken, deri er to Klokker, og den tredje er sendt bort til at omstøbes”.

Note 21

”Klokken, som før har været i en af de nordstrandske Kirker, der undergik 1634, er af Hertug Christian Albrecht hid foræret i Præsten Bernh. Boetii Tid. Den er støbt 1598 af Mag. Melcher Lucas i Husum”.

Note 22

Kirken har et Taarn med to Klokker, den største skal efter Tradition tilforn have hengt i Verninge Kirke i Odense Herred, og været bortført af de Svenske 1658, men Gamtofte Mænd bemægtigede sig samme, og hengte den i dette Taarn”.

Note 23

”har en meget liden Klokke hængende i et Hul paa vestre Muren”.

Note 24

”er fordm kaldet Mariæ eller rettere de tre Mariers Kirke, hvis Navne og et gammelt Aarstal staaer paa Klokken med Munkeskrift”.

Note 25

”Kirken, som heder St. Peders Kirke, blev, som sagt er, 1627 afbrændt, men derefter igien smuk opbyggt, har et temmelig stort Taarn med tre skønne og vellydende Klokker, støbte 1648 af Mester Claus Wandam”.

Note 26

”Paa Klokken staaer med Munkeskrift: Anno Domini 1444 quinta feria post ascensionem Domini, Maria, Petrus, Kanutus, Joannes, presbiter & vicarius ecclesiae Gundrup Randrusiensis”.

Note 27

”Af Merkværdigheder i Kirken findes nu ikke mange; this de fleste og beste ere i foromtalte Ildebrand opbrændte. Det eneste som er blevet tilovers fra denne Ødeleggelse, bestaaer i en Fond af Klokkemalm, som staaer paa fire Fødder.....”.

Note 28

”Paa Klokken staaer tre Positurer, af hvilke det mellemste er Maria med Barnet”.

Note 29

”Paa Klokken staaer en Latinsk Inscription, som viser, at Kirkens Patron Greve Conrad Reventlov 1698 har ladet den støbe ved Rudolph Melchior”.

Note 30

”Paa Kirkegaarden er 1650 opreist en liden Bygning og et lidet Taarn af Tømmer, hvori er tre smaae Klokker, som bruges visse Timer om Dagen til Liig, og til prædiken, naar Herskabet er paa Slottet”.

Note 31

”Paa Klokken staaer med Munkeskrift: Alpha & o Deus & homo o rex gloriae Christe veni cum pace Anno Domini MDXXIII. Help Jesus, Maria, Anna”.

Note 32

”Kirken har et smukt Taarn med Spiir og fire Klokker, og har Kiøbmand Peder Pedersen at takke for, at den er i smuk Stand.....Hans Gaver er følgende: 1) Til Kirken 4000 Rdlr., til Kirkens Spiir, en Klokke og Orgelverket.....”

Note 33

”kirken er tækket med Blye og har en større og bedre Klokke i Taarnet end nye Sogns Kirke”.

Note 34

”Paa en Klokke i Taarnet læses at den 1403 er støbt to Santo Nicolaues Kerke, til hvilken Helgen følgelig denne Kirke i Pavedømmet har været indviet”.

Note 35

”Paa Klokken staaer det Aarstal 1642 med disse Navne CHRISTIAN V som var CHRISTIANI IV Søn, Kield Nielsøn Trane Sognepræst, og Kield Andersøn Kirkevæger”.

Note 36

”Kirken er med Taarn og to Klokker; den ene givet 1701 af GeheimeRaad Peder Brandt til Pederstrup, og Frue Abigael Marie v. Stökken, den mindste er fra 1619”.

Note 37

”Manderup Parsberg til Hagsholm, Høvedsmand paa Skanderborg, har 1599 ladet Kirken gjøre større og tillige med Taarnet i Stand sette, forbedret den med nye Altertavle, Prædikestol og andre Stole, og forskaffet dertil 2de Klokker”.

Note 38

”Paa Klokken staaer; Jesus Nasareus Rex Judeorum, Help Maria Amen, Anno Domini MCDXCIII in vigilia omnium Sanctorum, Vilhadus Nicolai Fris Præpositus loci istius perfecit hoc opus, Gud gifve Peter Horsens til gota som mig stöbte heel”.

Note 39

”Klokken, som veier 803 Pund, har Janus Friedenreich til Palstrup og Frue Anne Margrete Linde ladet omstøbe og forbedre ved M. Casper König i Viborg 1733”.

Note 40

”Paa Klokken staaer: Eiler Hardenberg, Anne Rönne, med deres Vaaben og Aarstal 1591. Cano Deum verum, convoco omnes &c.”.

Note 41

”Kirken tækket med Blye, har en stor muret Pille i steden for Taarn, hvorpaa i et Træverk, med Blye betakt, Klokker hænger, der læses: Is Godt mit uns wer kan den wedder uns. M. H. P. M. 1594”.

Note 42

”I Lunde Dom-Kirke hængte en meget stor Klokke, mestendels 4 Alen i Høyden og 14 Alen i Omkreds, hvilken Birgerus, den sidste Erke-Biskop, lod støbe. Denne Klokke blev, siden Taarnet var alt for lidet, efter Kong FRIDERICH II Befaling omstøbt og deraf gjort tre mindre, hvilke førtes til Cronborg”.

Note 43

”Kirken har et Træ Taarn og to Klokker, den ene givet af Just Friderich von Papenheim og Friderica Regitze Urne til Søeholt 1643”.

Note 44

”I Stedet for Taarn har Kirken paa den vestre Ende en liden Spidse, i hvis Fløy sees Kong FRIDERICH IV Navn og Aarstal. Heri hænger en liden Klokke, og en større i det tæt derved staaende Klokke-Huus”

Note 45

”Kirken er anseelig med Taarn, som har tre Klokker, den ene med Geheime-Raad Schiölers Navn og Aarstallet 1690, samt et Vers, som ogsaa findes paa flere Klokker: Her henger jeg, som skal til Kirken Eder kalde; I Christne Siæle staaer dog op, og lader falde Al Verdens Syffel, gaer og hører Herrens Røst, Saa ringer jeg for Liig til Eders Siele-Trøst”.

Note 46

”Dog er Klokken, som hænger i et Klokkehuus ved den søndre Side, en Antiquitet 300 Aar gammel. Den er støbt 1475 af Henrik Kleighe, og viser paa to Steder en Figur som er Vaaben, med to Sverd over Kors. Man læser derpaa denne Munkeskrift: Maria ik hete. De van Stuntebil hebbet mi late ghete. Anno Domini MCCCCLXXV. Rundt om sees disse Helgens Billeder og Navne: S.

Margaretha. Dorothea. Agneta. Gardrud. Barbara. Ursulla. Anna. Maria. Catharina. S. Johannes. Jacobus. Matias. Bartolomeus. Marcus. Petrus. Paulus. Andreas. Pancratius og i midten Christus paa Korset. I den nederste Omkreds, som er over 6 Alne viid og 8 Tommer tyk, læses dette: Do ick gegaten wart, do was Laurens Leuenssen vaghet auer den Strant, Her Lubbert Haienssen, Her Backe, Her Detleff, Her Johan Ossen, Melk Nompnesen, Diederick Abbens, Boye Nompnesen, Bo Pabensen, Heneick Jan, unde Hienerick Kleighe de mi ghegaten hat, Gott si em gnedich”.

Note 47

”Paa Klokken staaer: Kong CHRISTIAN den Siette lod helbrede mine Revner, kom til Guds Huus med Bøn og Bod, saa tidt jeg dig indstevner”.

Note 48

”Klokken, som henger i et Træverk, har Sognepresten Christen Stavn og Kirkeværgeren 1684 ladet omstøbe i Aalborg”.

Note 49

”I Klokkehuset som er af Træe, findes foruden Seyerverket, en stor og en liden Klokke, begge støbte i dette Aarhundrede. Tilforn skal her kun have været en Klokke, men den skal have havt saa stærk en Klang, at den er hørt 4 Mile borte”.

Note 50

”har i Taarnet en Klokke, og det lader, at der i de ældre Tider har været én endnu. Paa denne Klokke staaer indstøbt: Da Hr. Albrecht Scheel, Admiral var Slotsherre paa Riberhuus, da Hr. Doctor Iffer Hemmet var Biskop og M. Ægidius Erkedegn i Ribe. M. Petrus og Lucas Melchor me fecit anno 1671. (Skal nok være 1621). Hr. Peter Andersen var Sognepræst, og Hr. Peter Andersen var Kirkevæрге til Medolden”.

Note 51

Kirken er ”liden og uden Taarn, har en liden Klokke, som hænger uden paa Muren”.

Note 52

”De to sidste Klokker er kommen fra Slots-Kirken 1604 imod Vederlag af gammel Kiedel-Kobber”.

Note 53

”I Taarnet ere to Klokker, paa den ene staaer: 1481. Jesus, Marie, Anna, Rex veni cum pace; og paa den anden: 1502. Stolte Kloke er mit Navn og i Næsbye Bommer, Pater Noster, Ave Maria, Klang, Høst, Vinter, Vaar og Sommer”.

Note 54

”har et Vers som findes paa mange Klokker i Fyen: Her henger jeg, som skal til Kirken Eder kalde, Tunghørig Siele, o! staaer op og lader falde, Al Verdens Syffel, gaaer og hører Herrens Røst, Saa ringer jeg for Liig til Eders Siele Trøst”. Thomas Kingo.

Note 55

”Der er tvende Klokker, den store er given 1645 af Niels Krag til Trudsholm og Frue Jutte Hög til Taknemligheds Tegn for Freden mellem Danmark og Sverige, den lille har Eiler Grubbe til Lystrup 1550 ladet støbe”.

Note 56

”Paa Kirketaarnet har før været Spir, som Torden 1674 nedslog, da og Klokken smeltede, som Sognepresten Christen Höst, med Tilhielp af Henrik Lindroth til Kongsgaard og flere Sognemænd, lod omstøbe”.

Note 57

”Paa den anden: Me fecit Jacob Rendler 1747. Fridr. Christ. Rantzov, öllegaard Rodsteen, Malthe Sehested, Sophia Amalia Rantzov”.

Note 58

”den liden Klokke, som i Kirken drives af Uhrverket, bliver stødt af en Buk, naar den skal slaae”.

Note 59

”Orgelverk er her ey, men to Klokker, som hænge udi et Taarn for sig selv, men den største er allerede for mange aar siden revnet. Præsten M. Nic. Lamberti har med Hertug Adolphs Tilladelse borttaget den af den siunkne Bophever Kirke. Den er én af de ældste i Landet, støbt 1362. Den mindre Klokke er støbt 1735”.

Note 60

”men uden Taarn og følgelig uden Klokker, undtagen en liden Klokke kaldet Pinken, som hænger paa Enden af Kirken. Derimod hænge Klokkerne, som ringes med til Guds Tienesten, i et Taarn paa Torvet, som er en Levning af den forhen omskrevne St. Peders Kirke”.

Note 61

”Ved Kirkens østre Gavl, i tvende dertil opmurede Piller, hænger en stor og vellydende Klokke, hvis Mage ved Taarnets ruin siges at være forflyttet til Bording Kirke som ligger en Miils Vei derfra i Gindingherred”.

Note 62

”Det store Taarn nedfaldt 1283 og slog mange ihjel.....1594 13. martii nedfaldt atter 18 Alne deraf og slog Stormklokken i Stykker, som havde hængt der i 261 Aar. Da kirken 1724 i Stiftamtmand Gabels Tid blev repareret, blev det nordre Taarn gjort endnu nogle Alne lavere. Derudi hænger Stormklokken som er omstøbt 1599. I det syndre og mindre Taarn kaldet Mariæ Taarn, er fire Klokker, af hvilke én kaldes Mariæ Klokke og er støbt 1436”.

Note 63

”Udi St. Catharinæ Kirketaarn hænger endnu en Klokke, som Kirkeværgerne til St. Nikolai 1576 har ladet støbe og kalde Sancta Katarina”.

Note 64

”Oven paa den Deel af Kirken, hvorunder det nye Chor er, staaer imellem de tvende Udbygninger Klokke-Taarnet, bygt, saavelsom hele Kirken, af Grund-Muur i en Qvadrat, hvori er et Slag-Uhrverk og fire Klokker, foruden den saa kaldede Storm-Klokke, som henger i et Lyd-Hul paa den Nordre Udbygning”.

Note 65

”Paa Klokken, som er stor og vellydende, staaer Oluf Parsbergs til Jernet og Frue Karen Kruses til Tulstrup Navne og Vaaben, og at den er støbt 1643 af Hans Meier i Helsingborg”.

Note 66

”I samme Taarn hænger Byens Storm-Klokke, med hvilken og ringes om Onsdagen, naar Magistraten har kongelige Anordninger at bekiendtgjøre”.

Note 67

Kirken er ”uden Taarn, men ved den østre Ende er bygt et lidet Træ-Taarn til Klokken, hvorpaa staaer, at Christen Hoomeed Borgemester i Randers 1579 har ladet den støbe”.

Note 68

”Bønderne have blandt sig den trøstelige Legende, at da nogle Svenske, som Anno 1675 plyndrede deres Øe, borttoae Klokkerne af Kirketaarnet, og én af samme førtes til Gottenborg, ringede den der af sig selv i Utide, og confunderede de andre, saa at man, ubedet lod den komme tilbage igen, med et Brev fra Presten, hvis Slutning lyder: Ønskandes at sasom han tilforna hafvar ringat for sig sielf, then her efter mange lange Uhr, fredeligen made lathe ringa til Guts Tienstans Forettande.

Nogle gjøre ikke slet saa meget, dog meere end nok deraf, sigende at Svensken sendte denne Klokke tilbage, fordi den vanskelig lod sig sette i Bevægelse, men naar den var i Gang, kunde de neppe stille den igen. Med tiden tør Bønderne vel legge dette til, at Klokken er selv rømmet fra Sverrig. En anden større Klokke haver Conferens-Raad Rostgaard foræret hertil, saasom et Taknemmeligheds Tegn, at han blev skaanet i Pesten Anno 1711”.

Note 69

”Af en Opskrift paa Klokken i Selsøe Kirkes Taarn, sees at dens Navn haver været Hellig Kors Kirke”.

Note 70

”Paa den største staaer adskillige Tegn og gamle Bogstaver, paa den mindste 1579. med visse ringes ei tidere, end naar der holdes Ligprædiken og paa almindelige Bededag til Aftensang som den eneste der holdes i Kirken”.

Note 71

”Vesten for Capellet staaer et Klanghuus med to Klokker udi, hvormed ringes til alle Prædikener og Catechisationer, som holdes i Kirken og Capellet. Noget længere vester i Byen har og staaet et Klanghuus med én Klokke, hvormed blev ringet Fredsens Klokke, saa og Klokken 12. om Middagen og for Liig, men formedelst Husets Brøstfærdighed og Byens uformuenhed til at bekoste et nyt, blev Klokken og Huset nedtaget. Paa denne Klokke, som er temmelig stor, og staaer hensat ved Indgangen til Raadhuset, læses saadan Inscription: Anno Domini MDXIII factum in honorem Olavi --- O rex Gloriæ Jesu Christe veni cum pace”.

Note 72

”Det store Klokketaarn, forðum et Fangetaarn, som formodentlig er det allerældste, og af en saa usædvanlig skiev Figur, som gjør et ordentligt Trapezium, at man paa et vist Sted i Haven kan see alle dets Hoved-Gesimsers fire Hjørner paa eengang”.

Note 73

”Klokken er af god Malm og Klang, hænger i et opreist Træverk uden for Kirken”.

Note 74

”Udi Taarnet er et godt Seirverk og tvende gode Klokker, den ene nye støbt i Kiøbenhavn 1724. Paa den ældre staaer et Corpus med nogle ulæselige Bogstaver over”.

Note 75

”Klokken er i Lænsmandenes Tid hidført fra Sale Kirke, og Skiern kirkes liden Klokke igien didført”.

Note 76

”Men i stedet for Taarn, har man i forrige Tider, vides ey naar, opført, nordost for Kirken, af firekantede Stene, et Klokkehuus eller fritstaaende Taarn af fire Stokverks Høyde, hvori Kirkens fire Klokker hænge. Den største og skønneste, kaldet St. Petri eller Bede-Klokken, som ikkun ringes paa de store Høytider og for fornemme Liig, har Hertug Christian Albret 1661 ladet omstøbe ved Frantz Roen i Glykstad. Den anden, kaldet Mariæ Klokke, hængende i tredje Stokverk, er støbt i Dronning Margretes Tid 1396 og er en af Kirkens nu værende ældste Monumenter, hvorpaa denne Inscription: A. Dom. M.CCC.LXXXXVI. Ego vocor Maria, Signum dono choro, fleo funera, festa decoro. Den tredje, Trefoldigheds Klokke, hængende ved nordre Siden, har Ludovicus Hoidtman, Canonicus og Structuarius 1616 ladet omstøbe til Husum af Petro Melchior. Den øverste liden Klokke mod Østen, noget over 3 Skippund vægtig, har Capitlet 1639 ladet omstøbe ved Baltzer Melchiorson i Flensborg. Uden for Taarnet mod Østen hænger Stormklokken, som ved Ildsvaade, Tumult eller anden Ulykke klemtes med, for at sætte Indbyggerne i Alarm”.

Note 77

”Denne St. Albani Sogne-Kirke laae paa det Sted, hvor nu de Podebuskers Gaard staaer, og Aen saa nær, at da én af Klokkerne i Taarnet, fordum skal være ved sit heftige Sving, udflyøyet af Lyeullet, haver den kastet sig i Aen paa et Sted, som deraf endnu kaldes Klokke-Dybet”.

Note 78

”Klokken har Major Friderik Sehesteds Enke-Frue Birgitte Sophie Sehested til Billestrup 1746 ladet støbe i Viborg af Caspar König”.

Note 79

”Paa Klokken, som hænger i et Træverk ved vestre Ende af Kirken, staaer, at Niels Jonsen til Torstedlund har ladet den støbe til Aardestrup Kirke 1582”.

Note 80

”Paa den nordre side er Klokkehuset paa et høyt Bjerg, deri ere nu kun 2 Klokker uden Aarstal, men den tredje, som var revnet, blev solgt til Brunsbüttel i Ditmarsken for 956 Mark”.

Note 81

”To gode Klokker, den ene fra 1640, som Jomfrue Ingeborg Friis til Margaard, for Sørslev Kirkes Korn har ladet støbe, og er bestilt af Mads Hansen i St. Knuds Closter, men støbt paa Bellinge Kirke-Gaard af Lars Jensen Klokkestøber; den anden er støbt i Hamborg 1592”.

Note 82

Om kirken: ”dog er den hvælvet, undtagen det øverste Stykke over Alteret, hvorover Klokken hænger i et Træverk udvendig. Kirken har fordum haft et stort Taarn med trende Klokker, hvoraf de to bleve tagne til Viborg Domkirke, da den 1567 var brændt”.

Note 83

”Paa den store Klokke sees Hertugens, Stallexens, Superintendentens, Præsternes, Raadmændenes, Lensmændenes og Kirke- Forstandernes Navne med Aarstallet 1682. Den ande Klokke er støbt 1561 af Michel Dibler. Den 10. April 1728 slog Tordenen ned i Kirketaarnet, og smeltede den Jernkiede, som leder Hammeren til Timeklokken, dog skede her ikke videre Skade, skjønt her allerede var Ild i adskillige af Bielkerne. Førend 1730 var her en Klokke, som var støbt 1534 og heed Salvator. I dens sted blev den nu værende mindre Klokkestøbt, som veyer 500 Pund, ligesom den store 2500 Pund”.

Note 84

”I Taarnet hænge tre Klokker, paa den store læses: Dum trahor, audite, voco vos ad gaudia vitæ, fecit me Matthias Bennink Lubecæ 1576. paa de to andre staaer nogen gammel og til deels ulæselig Munkeskrift, som viser at den mellemste er støbt 1493 og fordi derpaa nævnes S. Nicolaus og Manden som da boede paa Bolerop eller Ullerupgaard, troer man, at den har været støbt til Sendels Kirke; paa den tredje, som er Byens Stormklokke, staaer det Aarstal 1490. Help Maria oc Sancta Anna”.

Note 85

”Kirken har et Fiele-Taarn med tvende prægtige Klokker, hvoraf den ene har en sterk og og smuk Lyd”.

Note 86

”I Taarnet ere to Klokker, den ene fra 1632 med Axel Arenfeldts Navn, den anden fra 1721 med Inscription: Her henger jeg igien til Herrens evig Ære, men faldt, der mine Been mig ikke kunde bære, Jeg klinger ey for mig, men kun for Tierebye, Tak General Boiset, som lod mig støbe nye”.

Note 87

”Paa Klokken staaer nogen ukiendelig Skrift med det Aarstal 1317 eller kanskee 1517”.

Note 88

”har før haft et høit Taarn, som er ganske nedrevet, da de Rosenörner eiede Gaard og Gods. Klokken, som er uden Inscription, hænger i et gammelt Træverk paa Kirkegaarden”.

Note 88A

”Paa Klokken staaer: 1472 regnante D. Christierne R. D. & N. Principe Tranekier Filio Johanne.”.

Note 89

Om tårnet: ”hvori er et uduelig Seyerverk og to Klokker; paa den liden staaer, at den 1616 af Holger Bilde til Høybyegaard, og Frue Anne Juel, samt af Sognemændene er bekostet”.

Note 90

”Foruden en Klokke oven i Taarnet til Slag-Uhret, haves deri fire Klokker, som alle bruges til at ringe med for Liig, men til Gudstienesten bruges ikke flere end de tre. Efter Indskrifterne er den lille Klokke støbt i Husum i 1694 af Claus Asmussen, Syderklokken 1700 sammesteds og af samme Mester, den store eller Bedeklokken 1722 i Lybek af Laurentz Sthralworen, og Stormklokken 1650”.

Note 91

”Kirken er meget gammel, uden Klokketaarn. Det forrige gamle Klokkehuus blev 1713 nedbrudt i Krigsuroelighederne, og 1720 af nyt opbyggt”.

Note 92

”Paa Fonten, som er af Malm, læses en Latinsk Inscription, som viser, at den er støbt 1437 til Jomfrue Mariæ og St. Jacobi Ære af Nicolao Klokstoper”.

Note 93

”den anden blev af de Svenske borttaget, men kom ey længere end til Assens, hvor den nu er en Storm-Klokke”.

Note 94

”I Taarnet hænge tvende Klokker, paa den ældste, som Brøderne i Børglumkloster 1463 har ladet støbe, staaer denne Inscription: Maria bin ich geheten, de Heren vam Bargum Kloster lehten mich geten Anno Domini M.CCCCLXIII”.

Note 95

”Paa den største læses: Alpha & Omega, Deus & Homo, 1513. Jesus, Anna, Barbara, Catharina og nedent for S. Mauritii harniskede billede. Paa den mindre Klokke sees alene et Fruentimmer-Hoved uden Inscription”.

Note 96

”1567 den 16. Maji blev en stor Deel af Viborg ved ulykkelig Ildsvaade lagt i Aske, Domkirken meget beskadet og Klokkerne smeltet...” ”1567 mistede Kirken ved Ildebrand Taarne, Spire, og Klokker...hvorfor Kong FRIDERIK II forærede dertil de tvende største Klokker, som fandtes i Vestervig Klosters Kirke”.

”Den har to anseelige Taarne, med Kupler paa i steden for høie Spire som tilforn var, deri tre Klokker...I det nordre Taarn hænger Storm-Klokken”.

Note 97

Om ildebrande i 1726 hedder det ”i hvilken sidste Sognepresten Hr. Ernst Samuel selv, med tiltagne Folk, slukkede det allerede antændte Klokkeverk og næst Gud lykkelig reddede Kirken”.

Kirken blev i 1761 udstyret med et nyt tårn og ”fik tillige en nye stor Klokke. Tilforn havde den intet Taarn, men dens tvende Klokker hængde paa vester Ende i Gavlen. Paa den ene Klokke staaer, at den er given 1638 af tvende Sognemænd H.S.J. og A.H.S.”.

Note 98

”Af denne Kirkes Taarn stod endda i CHRISTIAN IV Tid et Stykke, hvori Stormklokken hængde, men paa Magistratens Ansøgning tillod Kongen, at de maatte nedtage Klokken af St. Ibs Kirke og hænge den i Nørre Taarnet af Domkirken”.

Note 99

”med et anseeligt Taarn og Spir, hvorudi hænge tre Klokker, de tvende at ringe med, den tredje en Slag-Klokke til Seierverket, som viser øster ud over Kirken”.

Note 100

”Den store Klokke har Frue Birgitte Urne Sal. Claus Seefelds til Visborg 1672 ved Rudolf Melchior ladet støbe, staaer og derpaa hendes sidste Mands Jens Kaases Navn”.

Note 101

”I Taarnet er Seierverk og tvende Klokker, den største støbt 1724. Paa den mindre staaer: Vivos voco, defunctos plango 1679. Regnante CHRIST. V. Episcopo Erico Gravie, Præposito Jacobo Ericafontano”.

Note 102

”Der ere tvende temmelig store Klokker, paa den største staaer Aarstallet M.CDSCV.”.

Note 103

”Blant Klokkerne er én, som ringes alene paa høye Fæster, usedvanlig stor og opfylder Luften med en Klang, som sielden høres. Dens vegt er 37 Skip. 11 Lisp. og 6 Pd.”.

Note 104

”Kirken er meget gammel, i Taarnet en Klokke med Figurer og Munke-Skrift, hvoraf kan læses Povel Klokstøber”.

Note 105

”Kirkens Klokke er en af de største og lydeligste Landsbye-Klokker i Vendsyssel, den skal være støbt norden for Kirken i en Høi, kaldet endnu Klokke-Høi”.

Note 106

”Klokketaarnet vesten for Kirken er bygt for sig selv, og tiener de Søfarende til Landkiending, hvorfor det ogsaa, da Tordenen Natten imellem den 7 og 8 Dec. 1733 slog ned deri, og aldeles ødelagde det, med stor Bekostning igien blev opført”.

Note 107

”Der ere tre Klokker, den store, som var sprukken, blev 1765 omstøbt. En af disse Klokker smeltede i den store Ildebrand 1663 og blev omstøbt af Baltzar Melchior, den revnede 1686 og blev atter omstøbt 1687 af Rud. Melchior”.

Note 108

”Paa Klokken staaer: Niels Jonsson til Torstedlund lod mig støbe og giøre, til Aarestrup Kirke lod han mig före, de Levend til Kirke de Döde til grafv, det er min idrætt alle min Dafv, Aar 1582”.

Note 109

Om tårnet: ”Men 1642 afbrændte det ved Lynild til Muurværket, saa den ganske Kirke stod i Fare, de skønne gamle Klokker smeltede, undtagen de Fattiges Klokke, som blev udkastet af Taarnet og gik ikke i tu, derpaa berettes at staae: Sanctum Agnetis nomen hoc musicale renebit Anno 1300. Men Aarstallet skal kanskee rettere være 1500. Den største Klokke som nu er, og en mindre, ere støbte 1675 af Rudolph Melchior”.

Note 110

”Kirken er med Taarn og har to Klokker, paa den ene staaer: 1665. Sognepræst Peder Rasmussen Ruud & c.

I Veyret blev jeg brekket, da Laaland blev af Svensken svekket

I fred omstøbt fik bedre Klang, og kalde folk til Kirkegang

Litteraturliste:

Den Danske Atlas bd. I – VII, 1763 – 1774. Fascimile udg. København 1968-1972.

Andreas Reyersen: Beskrivelse over Sankt Bendts kirke i Ringsted, Kjøbenhavn 1779. Fascimile udg. Malchow bogtryk/offset 1979.

C. Nyrop: Om Danmarks kirkeklokker og deres støbere – en industrihistorisk oversigt – Kjøbenhavn 1882.

F. Uldall: Danmarks middelalderlige kirkeklokker, Kjøbenhavn 1906. 2. udg. Forlaget Hikuin 1982.

Hans Nyholm: Kirkeklokker i Danmark, forlaget Hikuin 1996.

J. P. Trap: Danmark, 5. udgave. Stedregister bd. XI + øvrige bind. G. E. C: Gads forlag København 1968.

Benito Scocozza og Grethe Jensen: Danmarkshistoriens hvem, hvad og hvornår, Gyldendal 1994.

Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie bd. 9, København 1992

Dansk biografisk leksikon, Gyldendal, København 1982

